

Beul zoekt eerherstel

Het dagboek van scherprechter Frantz Schmidt

Niet eens zo lang geleden maakten suppoosten van de Haagse Gevangenpoort bezoekers graag wijs dat een uitgeholde steen in het museum dienst had gedaan bij 'de foltering met de vallende waterdruppel'. Het slachtoffer lag daarbij met zijn hoofd op de steen en zou door de voortdurend vallende druppels langzaam waanzinnig worden. Het publiek smulde ervan.

Straffen in het donkere en duistere verleden konden niet wreed genoeg zijn, en bezoekers vroegen zich niet af hoe een steen uitgehold kon worden als er een hoofd op lag. Hoewel de steen inmiddels uit het museum is verwijderd – een tuinhekje had het uitgehold – en de suppoosten geen verzonden gruwelverhalen meer mogen vertellen – zij weten wat wij als docenten ook weten: hoe meer bloed en ellende hoe groter de aandacht – blijft de fascinatie met gruwelijkheden uit het verleden bestaan, getuige ook het succes van het als een attractie aangeprezen The Amsterdam Dungeon. Natuurlijk waren de straffen in de vroegmoderne tijd wreed. Het

aantal lijfstraffen en doodvonnissen was bijvoorbeeld in Duitsland in die tijd naar een hoogtepunt gestegen. Maar aan de ergste gruwelijkheden, zoals het uitsteken van ogen en het levend begraven, werd in deze periode juist een einde gemaakt. Want de gezagsdragers probeerden in deze tijd hun gezag te verstevigen door het strafrecht te standaardiseren. Zo legde de *Constitutio Criminalis Carolina* van Keizer Karel V uit 1532 nauwkeurig de strekking en aard van misdrijven vast, formuleerde het regels voor arrestaties en het vaststellen van bewijs en legde het normen vast voor de rechtsgang zelf. Een gevolg daarvan was de toename van de hoeveelheid executies. Maar dat had weinig met wreedheid te maken: welke middelen hadden de autoriteiten anders om te straffen in een systeem waar gevangenisstraf ontbrak; iemand voor straf opsluiten vond men te wreed en te duur. Dieven kon je een lijfstraf geven of verbannen, maar voor veelplegers restte niet veel anders dan de doodstraf, omdat recidive bestraft moest worden met een reeks in zwaarte oplopende straffen.

De toeschouwers bij de openbare terechtstellingen reageerden verontwaardigd als de beul fouten maakte bij het uitvoeren van het vonnis: een onthoofding diende

met één slag met het zwaard te gebeuren en ook bij het ophangen van de veroordeelde accepteerde men geen gehannes onder de galg. Het publiek kwam kijken naar de uitvoering van een vonnis en niet naar een martelscène.

Maar wat verklaart dan onze fascinatie met de juridische gewelddadigheden uit het verleden? Volgens historicus Joel Harrington is het de blik van de zich superieur wanende eenentwintigste-eeuwer die, seculier ▶

Hans Pols is oud-redacteur van Kleio.

Linksonder: Pagina uit de *Constitutio Criminalis Carolina* uit 1577, waarin regels over het recht werden vastgelegd. Uiteindelijk velt God het eindoordeel.

Dagboek van een beul

Meester Frantz Schmidt van Neurenberg (1554-1634)
Joel Harrington, 363 blz., € 22,90 | De Bezige Bij, Amsterdam 2013.

en verlicht, neerbuigend, maar ook met zucht voor sensatie kan neerkijken op zijn minder ontwikkelde voorouders. Maar welk recht van spreken hebben wij, volgens hem, met levenslange gevangenisstraffen, veroordeelden die jaren moeten wachten in een dodencel en Abu Ghraib en Guantanamo Bay in ons juridisch portfolio?

Beken!

Ook in de tijd vóór de verlichting was een verdenking alleen onvoldoende voor een veroordeling, en ook toen waren daar bewijzen voor nodig. En een van de bewijzen was, net als in onze tijd, een bekentenis. Maar anders dan nu gebruikelijk is, kon die in vroeger tijd met behulp van marteling worden afgedwongen. Het vooruitzicht aan deze wijze van ondervraging te worden blootgesteld deed menig verdachte besluiten te bekennen voordat de beul, want dat was de man die de ondervraging door de schepenen kracht moest bij zetten, aan zijn handwerk kon beginnen.

Overigens mocht er volgens de *Carolina* pas gemarteld worden als twee onafhankelijke getuigen een verklaring tegen de verdachte hadden afgelegd. Verder was het aantal zaken waar dwangmiddelen bij de ondervraging mochten worden toegepast beperkt en waren de te gebruiken instrumenten nauwkeurig in een oplopende volgorde van gruwelijkheid, te beginnen met de duimschroeven, omschreven.

Een veroordeling kon leiden tot boete, lijfstraf (zoals het afhakken van vingers of het afsnijden van één of beide oren of het puntje van de tong), verbanning (vaak met geseeling) of de dood. Voor het uitvoeren van die laatste straf gebruikte de beul meestal de strop, het zwaard, de brandstapel, of – een enkele maal – verdrinking. Omdat men het valluik nog niet kende, was het ophangen van een veroordeelde een tamelijk lugubere bezigheid: de beul moest zijn vaak benevelde of tegenstribbelende slachtoffer de ladder opzeulen om hem vervolgens op te knopen. Vrouwen

werden trouwens zelden opgehangen omdat de autoriteiten het zicht op de spartellende benen onder de rokken ongepast vonden. Ook aan de dood door verdrinking kleefden talloze nadelen, al was het maar omdat de beul de veroordeelde minutenlang met het hoofd onder water moest zien te houden. Het lijden op de brandstapel werd meestal bekort door het slachtoffer te wurgen. De meest humane dood kortom – en dat werd door zowel de scherprechter als zijn slachtoffers zo ervaren – was die door onthoofding. Al ging hier ook weleens wat fout. Als daardoor de beul meerdere malen moest slaan, kwam hem dat, zoals gezegd, op negatieve reacties uit het publiek te staan.

Standensamenleving

Het Zuid-Duitse Neurenberg was aan het begin van de vroegmoderne tijd een behoorlijk grote stad met zo'n veertigduizend inwoners die leefden van handel en nijverheid. Het is moeilijk vast te stellen of de stad en haar omgeving meer

Gezicht op Nuremberg uit de *Kroniek van Nuremberg*, 1493.

te lijden had van criminaliteit dan vergelijkbare steden; feit is dat het in *Een dagboek van een beul* wemelt van de insluipers, struikrovers, moordenaars, verkrachters, oplichters, zakkenrollers en ander soort gespuis. Uiteraard kan dat niet anders in een boek dat zich baseert op de aantekeningen van de plaatselijke scherp-rechter: zijn leven stond immers in het teken van misdaad en straf. Harrington neemt aan dat dat voor de hele Neurenbergse samenleving gold. In ieder geval waren het onrustige en gevaarlijke tijden waarin de beul van Neurenberg, meester Frantz Schmidt, leefde. Vijfenveertig jaar oefende hij zijn ambt in dienst van de overheid van de stad uit en in die tijd heeft hij bijna vierhonderd doodvonnissen voltrokken, honderden lijfstraffen uitgevoerd en een veelvoud van dat aantal aan martelingen gedaan. We weten dit omdat Frantz Schmidt nauwgezet in zijn dagboek noteerde op grond van welke misdrijven zijn slachtoffers waren veroordeeld, welke verhoor-methoden waren gebruikt en hoe de vonnissen waren voltrokken. De stijl waarin hij een en ander opschreef, was vooral zakelijk. Wel liet hij in de loop der jaren blijken steeds meer belangstelling te hebben voor het zielenheil van de veroordeelden. Het lijkt een rechtvaardiging van zijn werk: zondaars die tot inkeer zijn gekomen en oprecht hun berouw

belijden, zullen vergeven worden. Daarmee werd zijn beulswerk een daad in Gods hand. Ook besteedde hij steeds meer tijd aan de beschrijving van de gepleegde misdrijven, vooral als het hierbij ging om de doorbreking van de mores van de toenmalige standensamenleving, zoals fraude door overheidsdienaren of knechten die hun meester bedriegen. Het lijkt wel of Schmidt hierover meer verontwaardigd was dan over de daden van een modale struikrover of een verkrachter.

Geen vrije keuze

En dat is niet zo vreemd, want het leven van meester Frantz werd, net als dat van zijn tijdgenoten, beheerst door eer. Het werk dat hij als beul verrichtte, gold als buitengewoon oneervol. Het was dan ook geen vrije beroepskeuze geweest die hem zijn wrede handwerk deed uitvoeren, maar als zoon van een beul had hij weinig te kiezen. Zijn vader was als voorbijganger door hertog Albrecht van Brandenburg-Kulmburg gedwongen om een executie uit te voeren, waardoor hij en zijn familie vanaf dat moment onteerd waren en het voor hem en zijn nakomelingen onmogelijk werd een beroep in een van de gildes te verkrijgen. Hij was daarmee veroordeeld voor de rest van zijn leven het oneervolle werk van beul uit te voeren. Maar meester Frantz

was niet van plan om in zijn bestaan te berusten; heel zijn leven is hij uit geweest op eerherstel. Misschien heeft hij daarom ook zijn dagboek bijgehouden. In ieder geval leefde hij, voor zover een scherp-rechter daartoe in staat was, een voorbeeldig leven. Hij dronk niet, maakte geen schulden en meed het contact met de andere oneerbaren in de stedelijke samenleving: Joden, prostituees, zwervers en los werkvolk. Belangrijk was dat hij in Neurenberg ook optrad als geneesheer. Volgens zijn eigen boekhouding heeft hij wel vijftienduizend patiënten behandeld. Dit samengaan van beulswerk en geneeskunde was uiteraard niet zo vreemd; in de loop der jaren bouwden scherp-rechters heel wat medische kennis op bij het martelen en weer oplappen van hun slachtoffers, want de verdachten moesten op de dag van de veroordeling natuurlijk wel in een redelijke conditie zijn! Uiteindelijk lukte het meester Frantz

'Voor veelplegers restte niet veel anders dan de doodstraf'

om burger van de stad Neurenberg te worden en aan het einde van zijn leven, hij was toen al geen beul meer, maar alleen nog geneesheer, maakte een keizerlijk besluit een einde aan de erfelijke schande die zijn vader was aangedaan. Helaas weten we niet wat hij daarbij voelde; in zijn dagboek hield hij slechts zijn werkzaamheden als scherp-rechter bij en het stopt dan ook als hij dat werk op vijfenzestigjarige leeftijd – hij heeft dan nog vijftien jaar te leven – beëindigd. Maar zelfs toen hij over zijn beulswerk schreef liet hij weinig van zijn persoonlijke gevoelens blijken, ook al suggereert Harrington vaak anders. Voor wat meer emoties moet de lezer in een andere eeuw zijn. ■

Portret van hertog Albrecht van Brandenburg-Kulmburg, die het leven van de vader van beul Frantz Schmidt in een ogenblik veranderde. Schilderij door Lucas Cranach de Oudere, Herzog Anton Ulrich Museum, Braunschweig. Onder: Martelinstrumenten werden ingezet in een volgorde van gruwelijkheid, te beginnen met de duimschroeven. Märkisches Museum, Berlijn.